

НАПРЯМИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ШАХРАЙСТВА

Попов К.Л.,
к.ю.н., доцент*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»*

Стаття визначає головні напрями віктимологічної профілактики шахрайства. Запропоновано низку організаційно-правових, економічних, інформаційно-виховних, технічних заходів віктимологічної профілактики шахрайства. Звернено увагу на соціальні фактори, які можуть сприяти поширенню шахрайства в сучасних умовах, а також на особливості взаємодії правоохоронних органів із населенням щодо віктимологічної профілактики шахрайства.

Ключові слова: віктимологічна профілактика, жертва, шахрайство.

Попов К.Л. / НАПРАВЛЕНИЯ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ МОШЕННИЧЕСТВА / Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт», Украина

Статья определяет главные направления виктимологической профилактики мошенничества. Предлагается ряд организационно-правовых, экономических, информационно-воспитательных, технических мер виктимологической профилактики мошенничества. Обращено внимание на социальные факторы, которые могут способствовать распространению мошенничества в современных условиях, а также акцентировано на особенностях взаимодействия правоохранительных органов с населением относительно виктимологической профилактики мошенничества.

Ключевые слова: виктимологическая профилактика, жертва, мошенничество.

Popov K.L. / THE DIRECTIONS OF VICTIMOLOGICAL OF FRAUD PREVENTION / National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine

The article defines a number of general and special victimological fraud prevention measures, which can be divided into several sections: organizational, legal, economic, informational, educational and technical. It is proposed to reduce the amount of cash used for payments (especially large sizes), expanding the scope of non-cash transactions. Informational and educational work, propaganda must possess the leading place among the victimological fraud prevention measures. You must give real examples where the victims suffered from fraud through their illegal or immoral behavior. That way we can convince people, who are unstable in moral terms, to refrain from such actions. Victimological informing should be organized so as to be easy understandable for the recipient and, accordingly, he formed a kind of settings against victim behavior. One means of achieving this goal is the "approximation" of information content to the interests of the persons to whom they are addressed. When choosing victimological prevention measures should evaluate the person (or group) in terms of its possible victimization, personality traits that may cause its victim potential, external factors that constantly affect the person, the kind of fraud, from which it may suffer. Given this, it is possible by adjusting individual personality traits shape in it (in advance or upon detection of victim potential) optimal set of protective properties, which further allow that person to avoid the danger of suffering from fraud. It is important to draw people's attention to the problems of potential and actual fraud victims. Media, artists and literature should pay more attention on this issue.

Key words: victimological prevention, victim, fraud.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань віктимологічного напрямку кримінологічної науки є розробка системи орієнтованих на жертву заходів профілактики злочинності. Проте в ширшому контексті існує проблема створення в суспільстві своєрідного напрямку – віктимологічної політики, покликаної через захист жертв злочинів, організацію справедливого поводження з ними сприяти обмеженню злочинності [1, с. 258]. Необхідним є використання можливостей, пов'язаних із жертвою злочину, для вирішення завдань профілактики злочинів (загальної, індивідуальної, «невідкладної») [2, с. 167, 172]. Такий профілактичний вплив стає на сьогодні доволі перспективним напрямом розвитку заходів кримінологічного запобігання, оскільки базується на прагненні до самозбереження, яке притаманне практично всім людям [3, с. 20]. Виявляючи й усуваючи віктимні властивості особистості, причини віктимної поведінки, встановлюючи групи ризику жертв, активізуючи їх захисні можливості, нейтралізуючи віктимогенний потенціал конкретних ситуацій, а також поліпшуючи умови соціального середовища, віктимологічна профілактика має на меті забезпечення достатнього рівня віктимологічної безпеки для окремих громадян, соціальних груп і населення в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віктимологічній проблематиці присвячено праці В.В. Василевича, І.М. Даньшина, О.М. Джуки, А.П. Закалюка, С.С. Косенко, О.М. Костенка, Є.М. Моїсєва, О.М. Мойсюка, В.О. Тулякова, О.Ю. Юрченко та інших дослідників. Однак досліджень віктимологічної профілактики шахрайства здійснено недостатньо. Серед останніх розвідок можна назвати дисертації С.І. Афанасенко «Віктимологічна профілактика шахрайства» (2013 р.), А.Ю. Кулієва

«Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості» (2010 р.), О.М. Гришко «Запобігання корисливим злочинам щодо осіб похилого віку: віктимологічне дослідження» (2010 р.).

Метою статті є розкриття основних напрямів віктимологічної профілактики шахрайства з огляду на результати віктимологічного дослідження жертви шахрайства.

Виклад основного матеріалу. Наївно було б вважати, що звернення до віктимологічних можливостей запобігання злочинам здатне негайно й кардинально знизити рівень злочинності в Україні. У цьому сенсі профілактичні заходи віктимологічного характеру можуть розчарувати: більшість із них більш-менш давно відомі теорії та практиці боротьби зі злочинністю. Однак можна обґрунтовано стверджувати, що із часом поглиблена, систематична, різнопланова розробка проблеми жертви злочину, дослідження особливостей особистості й поведінки жертв дозволить збагатити палітру кримінологічних можливостей запобігання злочинам, відкрити резерви, які поки що є невідомими та не використовуються.

Згідно з результатами дослідження, проведеного ще в 1980-х рр., більшість працівників правоохоронних органів уже тоді вважали віктимологічну профілактику актуальною й перспективною. Проте жоден із них не володів ні найбільш загальними знаннями у сфері віктимології, ні методиками виявлення й аналізу віктимологічних параметрів злочинності та віктимогенних факторів, ні методикою організації й проведення відповідних профілактичних заходів [4, с. 111]. Сьогодні правоохоронці вже мають такі напрацювання. Удосконалити їх, розробити нові, більш дієві засоби віктимологічної протидії злочинності, надати віктимологічну інформацію широким колам населення –

головна мета віктимологічних досліджень, у тому числі й такого злочину, як шахрайство.

Оскільки мільйони громадян відчувають потребу в кримінологічному захисті, не повинна викликати жодного сумніву необхідність розробки комплексу засобів своєрідної віктимологічної гігієни для громадян. Відповідно, самозахист від злочинного посягання має бути таким самим елементом цивілізованого існування, як і захист від хвороб, стихії тощо [5, с. 218–219]. Однак людина, навіть володіючи навичками віктимологічного захисту, для абсолютної захищеності, мабуть, повинна була б повністю ізолювати себе від соціального життя, занурюючись у непроникну самотність. Тому в питаннях віктимологічної профілактики шахрайства доцільніше орієнтуватись на досягнення стану, коли людина буде здатною, критично оцінюючи власну поведінку, передбачати такі оптимальні кроки, які зводитимуть ризик постраждати від шахрайства до мінімуму (хоча, можливо, не виключатимуть його зовсім). Віктимологічна профілактика шахрайства, на нашу думку, повинна включати широкий спектр заходів: від простих рекомендацій, що постають зі здорового глузду, досвіду (наприклад, «будь обачним», «перевірай інформацію, документи», «не довіряй малознайомим» тощо), до впровадження комплексних програм поведінки з жертвами цих злочинів.

Слід зауважити, що віктимологічні заходи профілактики злочинності вже активно діють у розвинених зарубіжних країнах, у яких на законодавчому рівні закріплено, що правоохоронні органи поряд із виконанням інших функцій здійснюють консультування населення з питань особистої та майнової безпеки, надають психологічну й матеріальну допомогу жертвам злочинів, координують дії добровільних помічників жертвам злочинів, допомагають у конфліктних ситуаціях [6, с. 40]. Безсумнівно, втілення заходів віктимологічної профілактики в реальне життя в нашій країні стане можливим лише за умови законодавчого забезпечення їх реалізації. Тому держава, прагнучи обмежити поширення злочинності, на нашу думку, має не стільки традиційно посилювати кримінальну репресію, скільки на законодавчому рівні передбачати превентивні заходи щодо злочинності, у тому числі віктимологічну профілактику злочинів, політику поведінки з жертвами, відшкодування заподіяної злочинцем шкоди.

Здійснення віктимологічних профілактичних заходів щодо шахрайства має певну специфіку. Як слушно зауважує А.І. Алексєєв, щодо шахрайства найбільш складно давати конкретні віктимологічні рекомендації, найкраща порада – ніколи не намагатися обходити закон, оскільки шахрай, як правило, саме на це й розраховує [7, с. 41]. Однак реальне життя свідчить, що навіть чітке дотримання такої рекомендації, на жаль, не гарантує особі повної захищеності від шахрайства.

Проведене нами дослідження дозволяє запропонувати низку загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів віктимологічної профілактики шахрайства, які можна умовно поділити на декілька блоків: організаційно-правові, економічні, інформаційно-виховні, технічні.

Поліпшення рівня життя населення, зниження безробіття, гармонізуючи морально-психологічний стан особистості, дозволить зменшити дисбаланс у мотиваційних процесах, коли надзвичайно активізуються одні потреби й інтереси особи за рахунок інших. Таким чином, можна обмежити кількість випадків, коли прагнення до майнової вигоди превалюватиме над «здоровою» обережністю й обачністю людини, що часто сприяє віктимізації під час шахрайства. Зростання рівня правосвідомості, правової культури громадян, поліпшення морально-психологічного клімату в суспільстві робитиме безпечнішими майнової відносини, сприятиме зменшенню проявів негативної поведінки (правового нігілізму, корисливості, обману, зловживання тощо). Розвиток технологій дозволить ефек-

тивніше боротися із шахрайствами у сфері електронного документообігу, використання банківських карток, засобів мобільного зв'язку, з іншими високотехнологічними злочинами цього виду.

Однак віктимологічна профілактика шахрайства не буде повноцінною без вирішення правових та організаційних питань функціонування системи профілактичних віктимологічних заходів. Забезпечити захист інтересів постраждалих від шахрайства має встановлення законодавчих гарантій прав жертви (під час вирішення питань її відповідальності, відшкодування заподіяної шкоди, процедурних моментів взаємодії з правоохоронними органами тощо).

Окрім того, можливості правового регулювання дозволяють знизити рівень віктимогенної небезпеки готівкових грошових розрахунків, які часто використовуються під час вчинення шахрайства. За допомогою вмілого нормування можна досягти зменшення обсягу готівкових коштів, що використовуються громадянами для розрахунків (особливо в значних розмірах), розширюючи сферу безготівкового грошового обігу. Необхідно на законодавчому рівні зробити не вигідним здійснення готівкових платежів без їх документального засвідчення (квитанціями, чеками, ордерами тощо), при цьому не забуваючи про досягнення здорової взаємної вимогливості між контрагентами в розрахунках.

В аспекті вирішення правових питань профілактики важливо звернути увагу на активізацію діяльності напівашахрайських організацій, які заволодівають коштами громадян під приводом різних розіграшів, презентацій, «клубних» заходів, кредитування. Довести при цьому наявність ознак шахрайства в таких діях іноді буває досить складно. Тому з огляду на небезпеку функціонування таких організацій слід рекомендувати контролюючим органам (у сфері ліцензування й оподаткування, прокуратурі, міліції) більш прискіпливо ставитися до перевірки правомірності їх діяльності. У разі ж формальної законності такої діяльності можна рекомендувати застосовувати заходи непрямого впливу (підвищену вимогливість, попередження, бесіди з керівництвом тощо). Схожим чином слід реагувати на рекламні оголошення, повідомлення в пресі, «розклейки», роздавальні матеріали, листи, зміст яких свідчить про високу ймовірність шахрайської діяльності їх розповсюджувачів. Необхідність у такому контролі з боку державних інституцій набуває особливої актуальності в цих випадках, оскільки подібні організації можуть займатися шахраюванням так званого вищого рівня, захиститися від якого, на відміну від більшості «побутових» шахрайських обманів, пересічній людині дуже складно [8, с. 172–178].

Профілактична робота серед населення потребує формування відповідної організаційної інфраструктури для здійснення віктимологічних заходів. Найбільш доцільним, на нашу думку, може бути створення спеціалізованих організацій (державних, громадських або приватних), які повинні проводити віктимологічне «зондування» кримінологічної ситуації, здійснювати заходи віктимологічної профілактики в певному регіоні, серед певних груп населення або в певній сфері життєдіяльності. Однак, розуміючи сучасні реалії (скрутне фінансово-економічне становище в Україні), на початкових етапах можна запропонувати розподілити згадані функції серед уже існуючих соціальних інституцій. Досить ефективною в плані віктимологічної профілактики може стати активна позиція простих громадян: «добровільні помічники» правоохоронних органів (наприклад, при дільничних пунктах міліції) у взаємодії з останніми можуть проводити розвідувальну, інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення певного району, кварталу, будинку, таким чином запобігаючи віктимонебезпечним ситуаціям. У місцях найбільшої віктимогенності (ринки, вокзали, біржі, банки, інші фінан-

сові установи) функції профілактики доцільно покласти на адміністрацію, працівників цих організацій.

Для запобігання небезпеці постраждати від шахрайської діяльності варто використовувати також засоби контролю. Наприклад, для запобігання шахрайству з нерухомістю необхідно впроваджувати нагляд за дотриманням законодавства працівниками органів реєстрації нерухомості, громадянами, які звертаються до цих органів; забезпечувати конфіденційність інформації щодо володільців нерухомості, яка знаходиться в комунальних організаціях, державних органах, оскільки часто доступність такої інформації сприяє шахрайським проявам у цій сфері. Позитивним з огляду на результати проведеного нами дослідження є досвід звернення громадян до послуг легальних спеціалізованих агенцій (ріелтерських, консалтингових, страхових тощо), які, перевіряючи безпечність угод, що укладаються, запобігають потенційним шахрайствам.

Неоціненну віктимологічну допомогу можуть надавати працівники соціальних служб (для молоді, пенсіонерів, малозабезпечених, інвалідів тощо), які поряд із виконанням своїх основних завдань могли б проводити цільову віктимологічну роботу з певними категоріями населення (насамперед самотніми громадянами похилого віку, алко- й наркозалежними, інвалідами). При цьому доцільно із залученням правоохоронних органів проводити консультативну віктимологічну роботу із соціальними працівниками. Значне місце в проведенні заходів віктимологічної профілактики мають посісти навчально-виховні, навчальні заклади (школи, вищі навчальні заклади) шляхом упровадження в них відповідних спеціалізованих віктимологічних курсів.

У зазначених випадках координацію профілактичної роботи варто покласти на правоохоронні структури. Провідне місце в системі заходів віктимологічної профілактики шахрайства має належати інформаційно-пропагандистській і виховній роботі. Стратегія, яка передбачатиме виховно-попереджувальну й інформаційну роботу з населенням, слід приділити важливе місце серед основних напрямів діяльності суспільства й держави в боротьбі зі злочинами та запобіганні ним [9]. Вона має включати інформування про заходи із запобігання злочинності, про роботу правоохоронних органів; правове виховання; пропагандистські заходи з використанням ЗМІ; сприяти підриву тих «коренів злочинності», які пов'язані з недоліками інформаційного й виховно-попереджувального забезпечення системи запобігання злочинності [10, с. 166–167]. Інформаційно-виховний напрям у віктимологічній профілактиці шахрайства має бути одним з основних, оскільки більшість жертв цього злочину віктимізувалися саме внаслідок власної необачної або неправомірної поведінки, яка нерідко зумовлювалася непоінформованістю жертв і недоліками їх правового виховання.

В аспекті профілактики шахрайства пропагандистсько-правова робота з населенням повинна мати на меті не лише спрямування поведінки особи в правове русло (недопущення фактів протизаконної або «тіньової» поведінки), а й пропаганду моральності, роз'яснення змісту норм чинного права (ознайомлення громадян із положеннями кримінального, адміністративного законодавства), роз'яснення порядку укладення цивільно-правових договорів, інформування щодо їх типових умов, відповідальності за порушення останніх, способів забезпечення виконання зобов'язань, пропагування серед громадян передбачених законом засобів захисту своїх прав та інтересів (зокрема, судових). При цьому для того, щоб моральні й правові норми стали регулятором поведінки людини, необхідно включити їх вимоги в систему реальних життєвих відносин конкретної особистості з метою набуття ними «особистісного сенсу» для людини. Теоретично обгрунтовані моральні та правові положення повинні підкріплюватися фактами з реальної життєвої практики, близькими,

зрозумілими й переконливими для людини прикладами [11, с. 43–44]. Наведенням реальних прикладів, коли жертви постраждали від шахрайства через свою неправомірну чи аморальну поведінку, можна переконати людей, нестійких у моральному плані, утриматися від подібних дій.

Комплексна роз'яснювально-виховна робота повинна мати на меті не лише спонукання громадян до поваги до закону та норм моралі, а й формування вміння розібратися та правильно вести себе в критичних ситуаціях [12, с. 18–19]. Виконання останнього завдання, на нашу думку, не можливе без відповідного інформування населення загалом та окремих цільових груп (зокрема, неповнолітніх, сільських жителів, працівників фінансових установ, торгівлі, підприємств) про характерні ознаки шахрайства (розповсюдженість, види, типові способи скоєння, місця найбільшої віктимогенності, використовувані предмети, документи тощо). Окрім того, слід проводити роботу щодо формування в громадян із певним рівнем віктимності стійких практичних навичок антивіктимної поведінки в потенційно небезпечних щодо вчинення шахрайства ситуаціях. Ідеться про використання засобів так званої прикладної віктимології, у якій головною метою заходів віктимологічної профілактики є вироблення в населення впевненості у своїх силах, поява власного досвіду уникнення небезпеки [3, с. 11].

Профілактична робота з особами, які не мають яскраво виражених віктимних характеристик щодо шахрайства, може зводитися переважно до інформування про можливість виникнення певних небезпечних для них ситуацій та про застережні заходи, способи забезпечення власної віктимологічної безпеки. Така інформованість загалом робить людей уважнішими, обережнішими, допомагає краще орієнтуватись у небезпечних ситуаціях [13, с. 102–103].

Важливість віктимологічного інформування раніше також визнавалася кримінологічною наукою. В одному з кримінологічних посібників, датованому 1930 р., містяться такі рекомендації: щоб устерегтися від крадіжки, грабежу, шахрайства, необхідно добре ознайомитися зі способами й методами роботи злочинців, вживати всіх потрібних заходів обачності, уміти зберегти ознаки злочину, щоб знайти злочинця [14, с. 6]. Без найменшого сумніву, жертв було б значно менше, якби вони могли розпізнати злочинця, передбачити віктимогенну ситуацію. На жаль, озброїти спеціалістів і звичайних громадян безвідмовним способом «вгадувати» злочинця наука ще не спроможна та, імовірно, не скоро навчиться (якщо навчиться взагалі) [15, с. 75–77]. Однак це не має бути приводом для песимізму, у будь-якому випадку віктимологічно поінформована й тренувана людина має більше шансів уникнути шахрайства, ніж особа, яка користується винятково власним життєвим досвідом.

Віктимологічне інформування населення слід організовувати таким чином, щоб інформація якнайглибше проникла у свідомість адресата та, відповідно, формувала в нього своєрідні антивіктимні установки. Одним із засобів досягнення такої мети є «наближення» змісту повідомлюваних відомостей до інтересів осіб, яким їх адресовано. На людей сильніше діє інформація про жертву однакової з ними статі, віку, соціального становища, оскільки такі відомості є спорідненими з їх власною ситуацією. Тому особа в таких випадках вище оцінює ступінь ризику стати жертвою [16, с. 157]. Отже, з'являється можливість нейтралізувати основну причину неефективності попереджень – уявлення багатьох про те, що постраждати від шахрайства можуть інші, проте не вони [17, с. 48].

При цьому інформування, на нашу думку, має бути не загальним (абстрактним), а конкретним (на прикладі реальних життєвих ситуацій), оскільки людина, як правило, краще сприймає емоційно насичені, конкретизовані повідомлення, ніж нейтральну, психологічно не забарвлену, загальну інформацію. Наприклад, на вокзалах, аеропортах, ринках, транспорті з гучномовців повинне лунає

не просто попередження про існування фактів крадіжок або шахрайства, а інформація про приклади реально там вчинених (можливо, типових) злочинів із наведенням характерних для них ознак. Аналогічно слід будувати інформаційні кампанії на телебаченні (цільові програми з профілактики шахрайства, віктимологічну рекламу тощо), у друкованих ЗМІ, серед користувачів електронних мереж, абонентів мобільного зв'язку тощо. Не можна недооцінювати корисність конкретних порад у вигляді пам'яток, листівок, посібників, розрахованих на запобігання конкретним видам шахрайства (кредитно-фінансовим, з платіжними картками, електронним, у сфері торгівлі, купівлі-продажу нерухомості, обміну валют тощо), які можна було б розповсюджувати серед цільових груп осіб (працівників фінансових, торговельних установ, підприємців, власників коштовного майна, антикваріату, приїжджих на вокзалах, «пошукачів» віз у дипломатичних представництвах, відвідувачів фінансових установ тощо).

Дослідження іноземних фахівців свідчать, що спроби налякати людей, щоб вони потурбувалися про власний захист, не принесуть успіху, а проста інформація про кампанію не залучить нових учасників. Людям необхідно дати позитивну інформацію, розповісти, що треба робити, щоб зменшити ризик віктимізації, які вигоди це принесе. Інформація має бути практичною та викликати довіру [16, с. 158]. У стимулюванні участі населення в запобіганні злочинності мають брати участь ЗМІ так само, як під час проведення кампаній із боротьби з курінням, з охорони здоров'я. Ефективність віктимологічного запобігання шахрайству залежатиме від того, наскільки віктимологічне інформування сприйматиметься населенням, чи досягатиме безпосереднього оточення конкретної особи, яке нерідко формує її поведінку.

Однак інформаційно-виховний профілактичний вплив не може бути однаковим для різних типів потенційних жертв. Під час вибору заходів віктимологічної профілактичної роботи варто оцінювати особу (або групу) з точки зору її можливої віктимізації, особистісних якостей, які можуть зумовлювати її віктимність, зовнішніх факторів, що постійно впливають на цю особу, характер шахрайства, від якого вона може постраждати [13, с. 102]. Наприклад, якщо це власники коштовного, антикварного майна, з ними необхідно проводити індивідуальні віктимологічні бесіди; якщо це малолітні або неповнолітні, необхідне включення віктимологічної пропаганди в навчальний процес; для зайнятих у найвіктимогенніших щодо шахрайства сферах діяльності доцільно проводити групові віктимологічні тренінги; для відвідувачів різноманітних установ найбільш прийнятними є наглядне віктимологічне інформування (плакати, листівки, оголошення тощо), пропаганда тощо.

Щодо некритичних потенційних жертв важливо, зокрема, щоб інформування пробуджувало в них більш обережне ставлення до випадкових, а в деяких випадках і постійних знайомих. Слід також зауважити, що щодо деяких категорій осіб (потенційні «раціонально-корисливі» жертви) профілактична робота має включати не лише інформування, стимулювання обережності, а й формування певних позитивних установок таких осіб, зміну їх аморальних поглядів, що запобігатиме проявам негативної поведінки.

Оскільки віктимність індивіда детермінується його властивостями, найефективнішим засобом віктимологічної профілактики могла б стати антивіктимна переробка особистісних якостей людини. Однак, незважаючи на те, що лише засобами соціального виховання неможливо повністю змінити особистість, розчаровуватися в корисності розробки інформаційно-виховного напрямку віктимологічної профілактики не варто. Природно притаманне кожній людині бажання вберегтися від неприємностей створює сприятливе підґрунтя для зниження віктимного потенціалу будь-якої особи виховно-профілактичними віктимологічними засобами. З огляду на це виникає можливість, коригуючи окремі риси особистості, формувати в неї (заздалегідь або з моменту виявлення віктимності) оптимальний комплекс захисних властивостей, що в подальшому дозволить такій особі уникати небезпеки постраждати від шахрайства. Проте, на жаль, доводиться констатувати, що егоїзм і жадібність у людині можуть виявитися сильнішими, ніж будь-які інформаційно-виховні напрацювання віктимологічної профілактики.

Як слушно зауважує Г.Й. Шнайдер, у вільному суспільстві кожний громадянин має право поставити себе під серйозну загрозу перетворитися на жертву злочину [18, с. 355–357]. Суб'єкти профілактики, виявляючи віктимні вади особи, здійснюючи профілактичну роботу, не можуть обмежувати свободу діяльності будь-якої людини, втручатись у її життя без її згоди. Однак віктимологія зобов'язана вказати особі на ті ризики, яким вона себе піддає, щоб людина вжила необхідних заходів та змогла краще протистояти таким загрозам. Якщо людина усвідомить свою віктимність, вона зможе здобути певні навички, які дозволитимуть опиратися злочинцям і справлятися із загрозою віктимізації.

Варто зауважити, що віктимологічна політика (профілактика) повинна бути справою не лише державного механізму, правоохоронних органів. Важливо привернути увагу населення до проблем потенційних і реальних жертв шахрайства. Необхідно частіше звертатися до цієї болючої теми ЗМІ, діячам мистецтва й літератури. Поліпшуючи моральне самопочуття, виховуючи громадян у дусі соціальної солідарності та взаємодопомоги, громадська активність у віктимологічному напрямі може істотно зменшити загальну віктимізацію суспільства [19, с. 210].

Висновки. Безперечно, здійснення віктимологічної профілактики в масштабах цілої країни, значних територій потребує докладення певних координуючих зусиль. Чим раціональніше буде плануватися віктимологічна превенція шахрайства, і громадяни це усвідомлюватимуть, тим сильнішим стане відчуття безпеки й захищеності в суспільстві та меншим страх перед злочинцями [20, с. 140]. Проте навіть найідеальніше координування віктимологічної профілактичної діяльності не дасть результатів, якщо в суспільстві не знайдеться місця відчуттю особистої зацікавленості громадян у вирішенні проблем власної кримінологічної безпеки [21, с. 338], підвищенні своєї солідарності, якщо не вдасться по-новому організувати сучасне (занадто анонімне) суспільне життя хоча б у сфері запобігання злочинності. Великі надії при цьому покладаються на віктимологію, оскільки саме вона базується на притаманному всім людям інстинкту самозбереження та прагненні до самозахисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) / В.А. Туляков. – О. : Юридическая литература, 2000. – 336 с.
2. Ривман Д.В. Виктимология / Д.В. Ривман, В.С. Устинов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 332 с.
3. Котова Н.К. Виктимологические проблемы тяжких агрессивных насильственных преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.К. Котова. – Алматы, 1999. – 30 с.
4. Рыбальская В.Я. О планировании виктимологического направления профилактики преступности несовершеннолетних / В.Я. Рыбальская // Проблемы совершенствования борьбы с преступностью : сб. ст. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1985. – С. 106–112.
5. Кондратюк Л.В. Антропология преступления (микрোকриминология) / Л.В. Кондратюк. – М. : НОРМА, 2001. – 337 с.

6. Полиция и борьба с преступностью за рубежом : информ. сб. – М., 1991. – 205 с.
7. Алексеев А.И. Как защитить себя от преступника / А.И. Алексеев, Ю.В. Васильев, Г.Г. Смирнов. – М. : Знание, 1990. – 63 с.
8. Малышев В.С. Анатомия зла. Эволюция негативных социальных явлений: причины, условия, прогнозы / В.С. Малышев. – Донецк : Юрпресс, 2001. – 432 с.
9. Керівні принципи в області запобігання злочинності та кримінального судочинства в контексті розвитку та нового міжнародного економічного порядку, прийняті на VII конгресі ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками 06.09.1985 р. // Советская юстиция. – 1992. – № 13–14. – С. 38–40 ; Керівні принципи в області запобігання злочинності та кримінального судочинства в контексті розвитку та нового міжнародного економічного порядку, прийняті на VII конгресі ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками 06.09.1985 р. // Советская юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 35–37.
10. Бойко Ю.Г. Криминологическая осведомленность населения о преступности как способ повышения эффективности ее предупреждения / Ю.Г. Бойко // Нова Конституція України і проблеми вдосконалення законодавства : темат. зб. наук. праць. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1997. – С. 166–172.
11. Николаичев Б.О. Осознаваемое и неосознаваемое в нравственном поведении личности / Б.О. Николаичев. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 96 с.
12. Рудзитис О.В. Борьба с мошенничеством в Латвийской ССР : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Рудзитис ; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1979. – 19 с.
13. Ривман Д.В. Виктимологические аспекты профилактики корыстных преступлений / Д.В. Ривман // Организационно-правовые меры борьбы с нетрудовыми доходами : сб. науч. тр. – Горький, 1988. – С. 98–105.
14. Иванов В.В. Про звичайні способи злодіїв та шахраїв та як запобігати їм / В.В. Иванов, Ю.С. Данилевський. – Х. : Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1930. – 54 с.
15. Малышев В.С. Карьера жертвы. Популярно о виктимологии / В.С. Малышев. – Донецк : Юрпресс, 2002. – 400 с.
16. Скоган У.Дж. Изучение проблем безопасности в городах: распространение наркотиков и предупреждение преступности / У.Дж. Скоган // Криминологические исследования в мире. – М. : Манускрипт, 1995. – С. 148–161.
17. Гостюшин А.В. Азбука выживания. Человек в чрезвычайных обстоятельствах. Экстремальная медицина / А.В. Гостюшин, С.И. Шубина. – М. : Знание, 1995. – 269 с.
18. Шнайдер Г.И. Криминология / Г.И. Шнайдер. – пер. с нем. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 502 с.
19. Литвак О.М. Урахування віктимологічного аспекту у процесі застосування кримінально-правових норм / О.М. Литвак // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : МП «Леся», 2001. – С. 208–211.
20. Егер Й. Совет по предупреждению преступности в Шлезвиг-Гольштейн / Й. Егер // Криминологические исследования в мире. – М. : Манускрипт, 1995. – С. 135–140.
21. Костенко О.М. Проблеми криминологічної безпеки / О.М. Костенко // Правова держава: щорічник наукових праць. – Вип. 10. – К. : ВД «Ін Юре», 1999. – С. 337–340.